

همراه با سرشماری ۱۳۹۵!

سرشماری

دکتر عین‌الله پاشا
استاد آمار و ریاضی
دانشگاه خوارزمی
(تربیت معلم)

اشاره

داده بهتر، زندگی بهتر

شعار سازمان ملل متحد

به مناسبت روز جهانی آمار

در شماره‌های ۱ و ۲ (مهرماه و آبان‌ماه) به تاریخچه و اصول برگزاری سرشماری و نتایج آن در کشورهای مختلف جهان و ایران پرداختیم. حال در این شماره که قسمت آخر این مقاله می‌باشد، به مقوله سرشماری در سال‌های پس از انقلاب اسلامی و آثار و نتایج آن‌ها می‌پردازیم.

ج) سرشماری بعد از انقلاب

چهارمین سرشماری عمومی نفوس و مسکن ایران، با وجود مشکلات و مسائل ناشی از جنگ، در سال ۱۳۶۵ برگزار شد. در این سال جمعیت کشور ۴۹/۴۴۵/۰۱۰ نفر به‌دست آمد که ۲۵/۲۸۰/۹۶۱ نفر آن‌ها مرد و ۲۴/۱۶۴/۰۴۹ نفر آن‌ها زن بود. بر این اساس نسبت تعداد مردان به تعداد زنان برابر ۱/۰۵ اعلام شد. سیال بودن جمعیت در دوران جنگ، به علاوه تغییرات سریع جمعیتی از سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۳۶۵ (جمعیت از ۳۴ میلیون نفر به ۵۰ میلیون نفر رسید)، ایجاب می‌کند که برآورد دقیق‌تری از میزان جمعیت پس از جنگ داشته باشیم. به این منظور در سال ۱۳۷۰ فقط سرشماری جمعیت انجام شد. در این سرشماری، جمعیت کشور ۵۵/۸۳۷/۱۶۳ نفر به‌دست آمد که ۲۸/۷۶۸/۴۵۰ نفر مرد و ۲۷/۰۶۸/۷۱۳ نفر آن زن و نسبت جنسی ۱/۰۶ بود.

سال ۱۳۷۵ سالی بود که می‌باید سرشماری عمومی نفوس و مسکن طبق قانون اجرا می‌شد. مجدداً همانند دوره‌های قبل، در سال ۱۳۷۴ سرشماری‌هایی به‌عنوان نمونه برای آزمایش طرح سرشماری به‌عمل آمد. در سرشماری سال ۱۳۷۵، جمعیت کشور برابر ۶۰/۵۵۵/۴۸۸ نفر شامل ۲۰/۳۹۸/۲۳۵ خانوار به‌دست آمد. از

این تعداد ۳۰/۵۱۵/۱۵۹ نفر مرد و ۲۹/۵۴۰/۳۲۹ نفر زن و نسبت مردان به زنان برابر ۱/۰۳ بود.

در سال ۱۳۸۵ سرشماری به روال معمول سال‌های گذشته و البته با بهره‌گیری از تجارب آن‌ها و استفاده از فناوری‌های جدید برای استخراج اطلاعات انجام شد. در این سرشماری جمعیت کشور ۷۰/۴۹۵/۷۸۲ نفر، تعداد مردان ۳۵/۸۶۶/۳۶۲ نفر، تعداد زنان ۳۴/۶۲۹/۴۲۰ نفر و نسبت آن‌ها ۱/۰۴ به‌دست آمد.

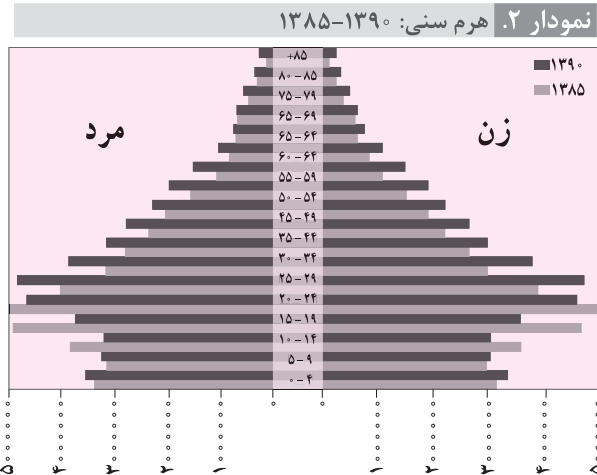
سرانجام، آخرین سرشماری همان‌طوری که قبلاً توضیح داده شد، پنج سال بعد، یعنی در سال ۱۳۹۰ برگزار شد و در این سرشماری جمعیت کشور ۷۵/۱۴۹/۶۶۹ نفر به‌دست آمد که تعداد مردان ۳۷/۹۰۵/۶۶۹ نفر و تعداد زنان ۳۷/۲۴۴/۰۰۰ نفر با نسبت جنسی ۱/۰۲ بود.

از نسبت جنسی در سرشماری‌های ۱۳۴۴ تا سال ۱۳۹۰ معلوم می‌شود که این نسبت در جامعه دارای روند نزولی است. این روند نشانه چه چیزی است؟ آن را چگونه تعبیر می‌کنید؟ آیا نشانه خوبی است یا خبر از حادثه می‌دهد؟

آنچه آمد، خلاصه‌ای بود از سرشماری‌های کشور و داستانی که بر آن‌ها گذشته است. ما اینک در حال برگزاری سرشماری سال ۱۳۹۵ هستیم. قطعاً مراحل آزمایشی در شرف انجام‌اند و تدارکات مقدماتی انجام شده و اقدامات لازم برای این سرشماری از ماه‌ها قبل آغاز شده است.

در پایان اطلاعات بیشتری از سرشماری‌های انجام شده، در اختیار خوانندگان قرار می‌دهیم. دقت در اعداد و ارقام و نحوه افزایش یا کاهش آن‌ها حاوی اطلاعاتی است که تعبیر و تفسیر آن‌ها

خدمات شهری از قبیل آب و برق، توسعه خیابان‌ها، حمل‌ونقل عمومی، و برخی نکات ضروری دیگر را به دنبال دارد.

در نمودار ۲، سن از ۰ تا ۸۵ سال، چهار سال به چهار سال تفکیک شده است و در ردیف میانی نمودار به صورت ۰-۴، ۵-۹، ۱۰-۱۴، ...، ۸۵-۸۹، ۸۵+ نوشته شده است در طرف راست نمودار، تعداد زنان در هر یک از این طبقات سنی در سال ۱۳۹۰ با رنگ روشن و در سال ۱۳۸۵ با رنگ تیره و به همین ترتیب در طرف چپ نمودار اطلاعات مربوط به مردان نشان داده شده است. همان‌طور که انتظار می‌رود، تعداد افراد هر طبقه سنی در سال ۱۳۹۰ بیشتر از تعداد آن طبقه در سال ۱۳۸۵ است. برخی از این مستطیل‌های روشن از مستطیل‌های تیره بزرگ‌تر (مثلاً ۱۵-۱۹ یا ۲۰-۲۴) و در برخی دیگر، این مستطیل‌ها به هم نزدیک‌اند (مثلاً ۰-۴ یا ۵-۹).

این اعداد نشان می‌دهند که ما با پدیده رشد جمعیت جوان مواجه هستیم. بنابراین، باید پیش‌بینی‌های لازم برای اشتغال، تحصیل و سایر ملزومات این سن و سال فراهم آید. نکته دیگری که در این هرم اهمیت دارد، کم‌تر بودن تعداد نوزادان دختر از تعداد نوزادان پسر است. به عبارت دیگر، احتمال آنکه فرزندی دختر باشد کمی کمتر از احتمال آن است که پسر باشد. این نکته را می‌توان در اولین مستطیل تیره (یا روشن، فرق نمی‌کند) مربوط به فاصله سنی ۰-۴ دید. مستطیل سمت چپ بلندتر از مستطیل سمت راست است.

در سرشماری‌ها دیده‌ایم که نسبت جنسی همواره از یک بزرگ‌تر است. آیا این فزونی جمعیت مردان بر زنان همواره ادامه دارد؟ یکی از شاخص‌های توسعه در هر جامعه‌ای، سنی است که تعداد مردان از تعداد زنان کمتر می‌شود. هر قدر این سن بالاتر باشد، آن جامعه پیشرفته‌تر است. به نظر شما این شاخص در سال ۱۳۵۵ بهتر بود یا در سال ۱۳۹۰؟

می‌تواند روند تغییرات جامعه را به خوبی نشان دهد. برخی از این اطلاعات علائم هشداردهنده و برخی دیگر علائم اطمینان‌بخش‌اند. در کنار هم قرار گرفتن اطلاعات مربوط به سال‌های متوالی خود پایه‌ای برای مقایسه تغییرات در جامعه است.

د) خلاصه‌ای از نتایج سرشماری

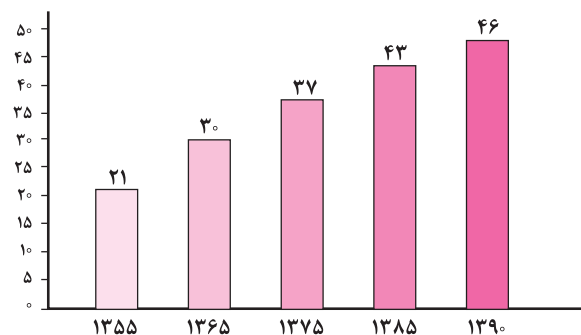
در این بخش تصویری تمام‌قد از کشور در قالب اعداد و ارقام ارائه می‌شود. از آنجا که این تصویرها دربردارنده اطلاعات کشور در سرشماری‌های متوالی است، می‌تواند مبنایی برای مقایسه و مطالعه در رفتار شاخص‌های کشور باشد. تأکید می‌شود، این‌ها تمام اطلاعات حاصل از سرشماری‌ها نیستند.

جدول ۱. جمعیت و خانوار: ۱۳۵۵-۱۳۹۰

سال	جمعیت	مرد	زن	نسبت جنسی	خانوار	بُعد خانوار
۱۳۹۰	۷۵/۱۴۹/۶۶۹	۳۷/۹۰۵/۶۶۹	۳۷/۲۴۴/۰۰۰	۱/۰۲	۲۱/۱۸۵/۶۴۷	۳/۵۵
۱۳۸۵	۷۰/۴۹۵/۷۸۲	۳۵/۸۶۶/۳۶۲	۳۴/۶۲۹/۴۲۰	۱/۰۴	۱۷/۵۰۱/۷۷۱	۴/۰۳
۱۳۷۵	۶۰/۰۵۵/۴۸۸	۳۰/۵۱۵/۱۵۹	۲۹/۵۴۰/۳۲۹	۱/۰۳	۱۲/۳۹۸/۲۳۵	۴/۸۴
۱۳۶۵	۴۹/۴۴۵/۰۱۰	۲۵/۲۸۰/۹۶۱	۲۴/۱۶۴/۰۴۶	۱/۰۵	۹/۶۷۳/۹۳۱	۵/۱۱
۱۳۵۵	۳۲/۷۰۸/۷۴۴	۱۷/۳۵۶/۳۴۷	۱۶/۳۵۲/۳۹۷	۱/۰۶	۶/۷۱۱/۶۲۸	۵/۰۲

با نگاهی به جدول ۱ ملاحظه می‌شود که در عرض ۳۵ سال، از ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰، جمعیت بیش از دو برابر شده، نسبت جنسی رو به کاهش (کم‌کم تعداد مردان و زنان در جامعه برابر می‌شوند) و بعد خانوار (تعداد افراد خانوار) نیز رو به کاهش است.

نمودار ۱. تراکم جمعیت کشور (نفر در کیلومتر مربع): ۱۳۵۵-۱۳۹۰

در نمودار ۱ دیده می‌شود که به علت افزایش جمعیت، تعداد افرادی که در یک کیلومتر مربع زندگی می‌کنند، رو به افزایش است. در ۳۵ سال گذشته این شاخص از ۲۱ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۴۶ نفر در سال ۱۳۹۰ رسیده است. افزایش تراکم، مسئله مسکن و رساندن

جدول ۲. امید به زندگی به تفکیک جنس: ۱۳۸۵-۱۳۹۰

سال و جنس	۱۳۹۰		۱۳۸۵	
	مرد	زن	مرد	زن
امید به زندگی	۷۲/۱	۷۴/۶	۷۱/۱	۷۳/۱

امید به زندگی نیز یکی از شاخص‌های توسعه است. براساس شاخص امید به زندگی به این سؤال پاسخ می‌دهند که فرزندی که به دنیا می‌آید، انتظار می‌رود چند سال زندگی کند. در جدول ۲ می‌بینیم که در طول پنج سال، از ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰، امید به زندگی هم در مردان و هم در زنان افزایش یافته است. بالا بودن این سن به معنای پیشرفت‌هایی است که در بهداشت، تغذیه و برخی مسائل دیگر ایجاد شده است. زنان امید به زندگی بالاتری نسبت به مردان دارند.

جدول ۳. تحولات خانوار و بعد خانوار: ۱۳۵۵-۱۳۹۰

سال	بعد خانوار		
	کل	شهری	روستایی
۱۳۹۰	۳/۵	۳/۵	۳/۷
۱۳۸۵	۴	۳/۹	۴/۴
۱۳۷۵	۴/۸	۴/۶	۵/۲
۱۳۶۵	۵/۱	۴/۰	۵/۵
۱۳۵۵	۵/۰	۴/۹	۵/۲

با گذشت سال‌ها خانواده‌ها کوچک‌تر می‌شوند. در عرض ۳۵ سال، بعد خانوار ۵ نفری در سال ۱۳۵۵ به ۳/۵ نفر در سال ۱۳۹۰ رسید. این کاهش بعد خانوار به این معنی است که شعار فرزند کمتر، زندگی بهتر که در آن سال‌ها مطرح بود، به اهداف خود رسیده است. پدیده کوچک‌تر شدن بعد خانوار هم در شهر و هم در روستا واقع شده است، اما بعد خانوار در روستا بیشتر از بعد خانوار در شهر است. همان‌طور که قبلاً گفته شد، برخی از جمعیت‌شناسان کیفیت زندگی فرزندان را نیز در نظر می‌گیرند. از این‌رو، برای افزایش کیفیت رشد فرزندان، باید تعداد آن‌ها کمتر باشد و همچنین توانایی فراهم کردن امکانات برای فرزندان، بیشتر باشد.

جدول ۴. درصد خانوار برحسب تعداد افراد خانوار: ۱۳۸۵-۱۳۹۰

سال	۱ نفر	۲ نفر	۳ نفر	۴ نفر	۵ نفر و بیشتر
۱۳۹۰	۷/۱	۱۸/۴	۲۷/۱	۲۶/۳	۲۱/۰
۱۳۸۵	۵/۲	۱۵/۳	۲۲/۹	۲۴/۴	۳۲/۲

این جدول هم به نوعی منعکس‌کننده حقایقی است که در جدول ۳ دیدیم. در جدول ۴ جزئیات بیشتری را می‌توان دید. ۱۸/۴ درصد خانوارها فرزندی ندارند و ۲۷/۱ درصد فقط یک فرزند دارند. تمام درصدها در سال ۱۳۸۵ کمتر از درصدهای نظیر در سال ۱۳۹۰ است، به‌جز درصد بعد خانوار پنج نفر و بیشتر. بعد خانوار پنج نفر و بیشتر به سمت ابعاد کمتر حرکت کرده است.

جدول ۵. درصد خانوار برحسب جنس سرپرست خانوار: ۱۳۵۵-۱۳۹۰

جنس	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰
مرد	۹۲/۷	۹۲/۹	۹۱/۶	۹۰/۵	۸۷/۹
زن	۷/۳	۷/۱	۸/۴	۹/۵	۱۲/۱

اینکه سرپرستی خانوار به وسیله زنان سال‌به‌سال افزایش می‌یابد، هم می‌تواند نشانی از توانایی زنان در تحصیل درآمد باشد و هم نشانی از افزایش طلاق و تقبل حضانت فرزندان به‌وسیله آن‌ها و احتمالاً دلایل دیگر. در هر صورت ممکن است بحث‌های اجتماعی بیشتری در این زمینه لازم باشد.

جدول ۶. تعداد جمعیت دارای تحصیلات عالی و حوزوی به تفکیک جنس: ۱۳۵۵-۱۳۹۰

سال	مرد		زن	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۳۹۰	۵/۴۷۴/۶۸۳	۱۸/۲	۵/۰۲۳/۹۹۲	۱۸/۴
۱۳۸۵	۳/۷۶۹/۷۴۱	۱۳/۱	۳/۱۱۶/۳۹۲	۱۲/۳
۱۳۷۵	۱/۶۵۷/۶۹۹	۷/۴	۹۰۰/۸۹۵	۴/۷
۱۳۶۵	۶۲۱/۵۲۵	۷/۱	۲۲۳/۴۳۶	۳/۳
۱۳۵۵	۳۱۰/۶۳۸	۳/۸	۱۲۲/۷۵۳	۲/۶

«آمار نقش حیاتی در تصمیم‌سازی‌های شاهد - پایه در تمام زمینه‌های تاریخی و فرهنگی کشورها، بدون وابستگی به سطح توسعه آن‌ها، ایفا می‌کند. با پذیرش قطعنامه ۶۹/۲۸۲، مجمع عمومی به اهمیت بنیادی ظرفیت آماری ملی ممکن در تولید آمارها و نشانگرهای قابل اعتماد و به موقع اذعان دارد. داده‌های ناب مبنای اغماض‌ناپذیر فرمول‌بندی سیاست‌های آگاهانه و نظارت بر توسعه‌های ۲۰۱۵ به بعد در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی هستند.

من از تلاش‌هایی که در سال‌های اخیر در بسیاری از کشورها در جهت ارتقای ظرفیت آماری خود تحت رهبری دوایر آمار ملی، در زمینه‌هایی چون سرشماری نفوس و مسکن، و نظارت بر رشد اهداف پیشرفت هزاره انجام شده است، دلگرم شده‌ام. من همچنین از موفقیت قابل توجه بزرگداشت اولین روز جهانی آمار که در ۲۰ اکتبر ۲۰۱۰ با فعالیت‌های سازمان داده شده، در بیش از ۱۳۰ کشور عضو و حداقل ۴۰ سازمان منطقه‌ای و بین‌المللی برگزار شد، هیجان‌زده شده‌ام.

به منظور آنکه از روز جهانی آمار ۲۰۱۵ موفقیت مشابهی بسازیم، از دولت شما به‌عنوان تولیدکننده، کاربر و منتفع شونده اولیه از آمارهای رسمی، دعوت به عمل می‌آورم تا پشتیبانی کامل و به موقع خود را به منظور مثمرتر واقع شدن تلاش‌های امسال شما نیز معطوف دارد.»

*منابع.....

۱. هوشمند فینی، غلامرضا (۱۳۸۵). مروری بر تاریخچه سرشماری و آمارگیری‌های ایران و جهان از دیرباز تاکنون. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان تهران. چاپ دوم.
۲. گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰، مرکز آمار ایران (www.amar.org.ir)

در سال ۱۳۹۰، جمعیت دارای تحصیلات عالی و حوزوی زنان از مردان پیشی گرفت. اختلاف در سال ۱۳۸۵ خیلی کمتر و در سال‌های قبل حدود نصف بود. این پدیده به چه معنی است؟

در خاتمه

آنچه در این مقاله آمد، خلاصه‌ای بود از وضعیت کشور که به‌وسیله اعداد و ارقام به نمایش گذاشته شد. البته مجموعه اطلاعات حاصل از سرشماری‌ها بسیار فراتر از آن است که در اینجا آمد. سؤال‌های سرشماری به نوعی هستند که با سرشماری کشورهای دیگر هم‌خوانی دارند و در نتیجه می‌توان با روی هم‌ریختن اطلاعات حاصل از هر کشور، دورنمایی از وضع جهانی به‌دست آورد. در واقع سرشماری هر کشوری به مثابه بخشی از سرشماری جهان است. البته زمان‌های این سرشماری یکسان نیستند و در اقلام تحت مطالعه نیز اختلافاتی هست، ولی همان قدری که بین سرشماری‌ها اشتراک هست، می‌تواند بازتاب‌دهنده وضعیت جهان باشد.

در ادامه بخشی از نامه دبیرکل سازمان ملل متحد به دولت‌های سراسر دنیا برای بزرگداشت «روز جهانی آمار» (۲۰/۱۰/۲۰۱۵ میلادی / ۱۳۹۴/۰۷/۲۸ شمسی) آمده است:

پرسش‌های بیکارجو!

کدام عدد دو رقمی است که خودش میانگین حسابی دو عدد و مقلوبش میانگین هندسی همان دو عدد است؟

(الف) ۶۵

(ب) ۵۶

(ج) ۶۴

(د) ۴۶

(ه) ۴۸